

istentiszteleti idejét is.”²⁰ 1962. augusztus 26-án, vasárnap véget ért a műhelytelep–révdülői imaház története.

Balla István lelkipásztor 1965. január 30-tól nyugdíjba ment, a dunakeszi református egyházközség új lelkipásztora március elsejétől Szalkai Lajos lett. 1965 májusától éveken át házi bibliaórákat szervezett a műhelytelep–révdülői testvéreknek: „*Bibliaórák helye és ideje a Révdülő–Műhelytelepi egyházrészben. Minden alkalommal szerdán este 7 órai kezdettel!*”²¹

Az 1970-es évektől, közel 30 esztendőn át megszűnt az igehirdetés Műhelytelepen. 1999-ben – már nt. Debrecenyi Károly István lelkészsége alatt – a Helytörténeti Gyűjteményben tartottak bibliaórákat.

2000. július 16., presbiteri gyűlés: „[...] *Most az a megoldás tűnik legalkalmasabbnak, hogy a Barátság u. 49. számú társasház földszintjén található, az Önkormányzat tulajdonában lévő, jelenleg üresen álló üzlethelyiség bérbérvételével valósítsuk meg gyülekezeti terem tervünket.*[...]”²² A gyülekezet szeptemberben átvehette a helyiséget. Saját erőből és költségen imaházzá alakították a félkész állapotban lévő üzlethelyiséget. Karácsonyra elkészült az új református otthon. Igaz, hogy nem Műhelytelepen, de onnan nem messze, a Révdülő közelében, a Duna-parton. Mikor e sorokat írom, már a 20. pünkösdre készülnek Duna-parti testvéreink kis imaházukban.²³

Varga István József

Isten malmának kövei között*

Kájoni Jánosra emlékezve

Kájoni János örök érvényű munkájának, a *Cantionale Chatolicum* második kiadásának 300 éves évfordulója itt, a csíkszeredai Csángó Napon, jó alkalom arra, hogy néhány gondolatot megfogalmazzunk a történelme során önként vagy kényszerűségből Moldvába került magyarok leszármazottainak és a katolikus vallás, valamint az azt képviselő katolikus egyház viszonyáról. Ez utóbbi két fogalmat nem véletlenül választottam el egymástól, hiszen a századok során ez a kettő – meggyőződésem szerint mindkét fél kárára – sokszor elvált egymástól. Erre a szomorú állapotra is utalni kívántam előadásom címének megválasztásakor.

20 Uo.

21 Hirdetmény, 1965. DREI.

22 Jegyzőkönyv, 2000. DREI.

23 A Dunakeszi Református Egyházközség történetéhez és alapító lelkésze tevékenységéhez lásd Varga István József: Az Alag–Dunakeszi református egyház alapító lelkésze, Kirner Adalbert Bertalan. I–II. Dunakeszi Helytörténeti Szemle VIII. 2015. 2. sz. 2–5., 3. sz. 2–5.; Uő.: Az Alag–Dunakeszi Református Egyház története. I–VII. Uo. IX. 2016. 1. sz. 7–10., 2–3. sz. 2–6., X. 2017. 1–2. sz. 6–10., XI. 2018. 1. sz. 2–6., 2–3. sz. 10–14., XII. 2019. 1. sz. 12–16., 2–3. sz. 15–20.; Uő.: Kirner Adalbert Bertalan – egy református lelkész a Nagy Háborúban. Honismeret XLVII. 2019. 2. sz. 26–32.; Hála József–Varga István József: Kirner A. Bertalan és a néprajz. In Kövek, fák, források. Tanulmányok Mohay Tamás hatvanadik születésnapjára. Szerk.: Bali János–Bárth Dániel–Deáky Zita–Vámos Gabriella. Budapest, 2019. 281–301.

* Elhangzott a csíkszeredai Csángó Napon, 2019. december 7-én, amelynek témája Kájoni János 300 esztendeje kinyomtatott *Cantionale*ja volt.

Kájoni János

Cantionáléjának céljáról maga írta szállóigévé vált soraiban: „... *édes Hazámnak akartam szolgálni és másoknak is alkalmatosságot e kis munkámmal adni, hogy akadály nélkül dicsérhessék az Istent.*” Vajon milyen akadályra gondolt Kájoni János?

A választ megtaláljuk abban a könyvben, amelyet az ugyancsak Csíksomlyóhoz kötődő Domokos Pál Péter állított össze, mégpedig a Kájoni János munkáját kottákkal kiegészítő, „... *édes Hazámnak akartam szolgálni...*” című, negyven esztendővel ezelőtt – ez is évforduló – megjelent könyvének 134. oldalán. Ott írja a „*csángók vándorapostola*”: Kájont az indította munkájára, hogy látta „*a nép kezében nincs, vagy csak szűken van énekeskönyv*”, ezért hatalmas vállalkozásához összegyűjtött „*mintegy 560 magyar, 260 latin nyelvű éneket és magyarra fordította a szentmise állandó részeit*”, mégpedig 300 évvel a liturgia anyanyelven való szentesített megszólaltatása előtt, és azt kinyomtatta a Somlyón létrehozott nyomdájában. A románnak, vagy ahogyan maga írta: *olának* és ortodox vallásúnak született Kájoni János tehát a *nyelvi akadályra* gondolt, amikor nagy műve összeállításába fogott, arra, hogy „*édes hazájának*” népe „*akadály nélkül dicsérhesse az Istent*”. Márpedig mi magyarok nagyon jól tudjuk, és nem csak mi, de Antonin Dvořák cseh zeneszerző is leírta, nem véletlenül a XIX. század végén, amikor Csehország is a Habsburg Birodalom része volt, hogy „*Az ember csak anyanyelvén tud az Istennel igazán kommunikálni!*” És az sem véletlen, hogy erre a Dvořák idézetre éppen a pusztinai Nyisztor Tinka hívta fel a figyelmemet.

A csíksomlyói ferences rend hosszú évszázadokon keresztül szoros kapcsolatban volt a bákói ferences kolostorral és azon keresztül Moldva katolikus vallású magyarságával. A XVII. század második felében a pápa Kájoni Jánost Erdély apostoli kormányzójává, rendtársát, Tapolczai Istvánt pedig Moldva apostoli kormányzójává nevezte ki. A csíksomlyói és a bákói ferences kolostorok szoros kapcsolatával magyarázható, hogy Kájoni János *Cantionalejából* az Erdélyben, elsősorban a kézdivásárhelyi Kantán működő kántorképzőben nevelkedett – Moldvában *deáknak* nevezett – kántorok révén számos példány került a Kárpátokon túlra, és a XIX. század végéig nagymértékben hozzájárulhatott a moldvai katolikusok magyar nyelvű vallásgyakorlatának fennmaradásához. Mert a jászvásári

püspökség sem volt mindig a csángók anyanyelvének ellensége. Bizonyos erre, hogy 153 esztendővel ezelőtt, 1866-ban kétnyelvű katekizmust nyomtattak Iaşiban, a csak románul, vagy a csak magyarul értő római katolikusok számára.

Moldvai bolyongásaim fél évszázada során én magam nem találkoztam a Kájoni-féle *Cantionale* egyetlen példányával sem, igaz, hogy elsősorban nem is ezt kerestem. De szerencsésebb – vagy tudatosabb – gyűjtőtársaim, mint például Ádám Gyula vagy Csoma Gergely talált, sőt, fényképezett is ilyen könyvet. Én csak e jeles kiadvány híreről hallottam, mert jó néhány faluban emlegették, hogy nagyapjuknál, vagy nagyapjuk *apókájánál* még látták, vagy legalábbis hallottak róla, hogy elvitték valamelyik *házkutatás* alkalmával, vagy éppen a papjuk kérte el, mondván, hogy ez nagyon értékes *level*, de aztán sohasem kapták vissza.

Domokos Pál Péter az 1929. és 1932. évben megvalósított moldvai útjai során több helyen találkozott Kájoni János sokszor már rongyosra olvasott énekeskönyveivel. *Moldvai magyarság* című könyvének mind az öt kiadásában megtalálhatjuk erről szóló beszámolóit. A közlés sorrendjében haladva először 1929-ben, Onyesten találkozott Kájoni énekeskönyvének három példányával, egy Varga nevű embernél. Azután az Onyest melletti Szitás és Újfalú kántoránál (*deák*), Gál Józsefnél akadt a Kájoni-féle énekeskönyvre, valamint más, ugyancsak Csíksomlyón nyomtatott magyar nyelvű könyvekre. Forrófalván a volt harangozónál talált rá Kájoni *Cantionálera*, „s azon kívül sok régi imádságos és énekes könyvre, amelyeket ő nagy szeretettel őriz és minden szabad idejében imádkozik”. A volt forrófalvi *deákot* is felkereste Domokos Pál Péter, s kérte, hívjon össze néhány olyan asszonyt, aki tudna neki népdalokat és imádságokat énekelni, ám az asszonyok, a paptól való félelmükben nem mertek vállalkozni az éneklésre. Az öreg *deák* azonban szívesen énekelte néhány szentes éneket, amit harmóniumon kísért. A népdalgyűjtő szomorúan jegyezte fel: „*milyen megható, hogy a Kájoni-féle énekeskönyvekben kóta nélkül található énekeket, amiket mi már rég nem tudunk, Forrófalván kell ismét megtanulnunk*”. Talán ekkor, ott, Forrófalván született meg a jeles tudósban az elhatározás, hogy ha alkalma lesz rá, a moldvai magyarok által megőrzött tudás segítségével a dallamra utaló kottákkal egészíti ki Kájoni énekeskönyvét. Erre az „alkalomra” pedig, mint tudjuk, 1949-ben került sor, amikor kitették őt minisztériumi állásából, ahol a háborús rokkantak és hadiözvegyek sorsán igyekezett javítani. Ezért leköltözött a Baranya megyei Szárászra a Moldvából érkezett csángó telepesek közé, s ott gazdálkodott, hogy hattagú családját eltartsa. Közben összegyűjtött két év alatt három kötetre való népdalt, amíg az ÁVH – az ottani szekuritáté – börtönbe nem hurcolta. Így tudta a Moldvából és Bukovinából hazatelepült csángók között összegyűjteni a Kájoni *Cantionáleban* közölt énekek szövegeinek dallamait.

Visszatérve 1932-re és Moldvába, a Bákó melletti Mardzsínben is talált Kájoni *Cantionale*t Domokos Pál Péter, mégpedig hármat is, egy Balán Gergely nevű embernél, egy öreg-asszonynál és a Szent Antal tiszteletére épült kápolnában. Ami nem sok, de mégis megható, ha tudjuk, hogy a mardzsíneni csángók között ma már mutatóban sincs magyarul értő ember. A Szeret túlsó partján fekvő Diószénben négy *Cantionale*t talált a kutató.

Kájoni énekeskönyvének a moldvai magyarok közötti elterjedtségét mutatja, hogy 1932-ben nem csak a Bákó környéki magyar falvakban találkozott vele Domokos Pál Péter, hanem a Románvásártól északra eső Szabófalva és Jugán között lévő Kickófalván is. 1932-ben még a templom oltárán láthatta Szent István magyar király szobrát Péter bácsi, Szent Péter és Szent Pál társaságában. Jó szívvel jegyezte föl, hogy az öreg Jancsó Lajos *deák* örömmel mutatta meg neki a Kájoni *Cantionale*ját, s el is énekelte belőle a Szent István napjának szokásos énekét: „*Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga...*”

Domokos Pál Péter hat moldvai településen tizenhárom Kájoni-énekeskönyvet talált a XX. század első harmadában, s valószínű, hogy Csángóföldön ennél sokkal több volt használatban, hiszen még csak akkortájt kezdte el a jászvásári püspökség az Erdélyben képzett, magyarul imádkozó kántorok elüldözését. Fontos továbbá, hogy mind a 13 énekeskönyv az 1805-ben megjelent harmadik kiadású volt, tehát a korábbi, 1676. és 1719. évi kiadásokból vagy kevesebb jutott Moldvába, vagy többet koboztak el és semmisítettek meg az anyanyelvű vallásgyakorlat ellenségei.

Ládák alján, féltve őrizték a „Cantionale Catholicum” egy-egy példányát (Ádám Gyula felvétele)
(<https://liget.ro/eletmod/kajoni-orok-ervenyu-munkaja-a-cantionale-catholicum#>)

Emiatt még előttem is rejtegette az egyik csángó előénekes néni 1978-ban és 1979-ben a Kancionálisát, mint pótolhatatlan kincset a ruhás ládája legaljára dugva, nehogy kitudódjék és elvegyék tőle. Még a kéziratos magyar énekes füzeteket is rejtegetniük kell, mert ha megtalálják, elkobozzák.”

A moldvai magyar nyelv egyenruhás és reverendás ellenségei miatt az anyanyelv az elmúlt századok során kiszorult a moldvai katolikus templomokból, kiszorult az iskoláikból, s egyre inkább visszahúzódott az otthonokba, sőt, az utóbbi ötven esztendőben sok helyen már ott is csak olyan megtűrt állapotban létezik, mint a konyhába besettenkedő macska: félve lesi, mikor dobják ki, vagy ütnek hozzá. A nagyszülők és a szülők gyakran más nyelven beszélnek egymással, mint az unokáikkal, s az unokák sokszor nem értik, miről beszélnek *anyóik* és *apóik*. Nem ismerik anyanyelvű meséiket, népdalaikat, hagyományos imádságaikat. Így aztán könnyebben szakadnak el a szülőfalujuktól, családjuktól, s szóródnak szét szerte a nagyvilágban. Szerencsére akadnak a moldvai iskolákban, a magyar házakban, vagy éppen a csíkszeredai Csángó Továbbtanulók Közösségében olyan pedagógusok, akik Kájoni János szellemében – közvetve, vagy közvetlenül – ma is arra töreksenek, hogy a rájuk bízott lelkecskék „*akadály nélkül dicsirhessék az Istent*”, akik nem sajnálják a fáradságot, hogy megismertessék rájuk bízott gyermekekkel múltjuk értékeit, falujuk történetét, dalait, meséit, táncait, szötteseit, s felhívják figyelmüket arra, hogy

Mindezt elsősorban azért mondtam el, hogy érzékelhesük: a 300 esztendeje, elsősorban a székelyföldi és a moldvai római katolikus hívek számára megjelent Kájoni-féle *Cantionale* a Kárpátokon túli egyházközösségekben élő magyar hívek otthonaiban, de még a katolikus templomokban sem volt biztonságban. Jáki Sándor Teodóz atya 1983-ban egyebek mellett a következőket írta Domokos Pál Péternek a moldvai magyarok helyzetéről szóló levelében. „Az 1970-es évek elején a csángó falvakban házkutatások során összeszedték a Kájoni Kancionálé valamennyi kiadását és elégették, mint a magyarsághoz való tartozás utolsó szimbólumát.

mindez megtartó értéket jelent. Mert aki megéri Kájoni János üzenetét, az rájön arra is, hogy nemcsak attól vagyunk magyarok, ha úgy tetszik *csángómagyarok*, hogy magyarul is értünk és beszélünk, hanem attól, hogy magyarul *is* énekelünk, magyarul *is* muzsikálunk, és magyarul *is* imádkozunk – amikor lehet.

Mindezt köszönhetjük a 300 éve kinyomtatott *Cantionalenak*, és Kájoni Jánosnak is. Bár a háromszázesztendő énekeskönyv kincsei immár éppen azokhoz jutnak el egyre nehezebben, akiknek szánta annak idején a románnak született, ortodoxnak keresztelt, majd római katolikussá lett, nagy műveltségű, tudós szerzetes, az „*édes hazáját*” és népét szolgálni akaró Kájoni János.

Halász Péter

Fegyverrel, hittel, lélekkel

Tábori lelkészek Borsod megyében

„*Előre, utánam, itt az Úristen!*” – ezt kiáltotta Guyon Richárd tábori lelkésze, Erdősi Imre a branyiszkói csatában rohamra induló katonáknak, miközben vörösfenyő keresztjét az ellenség közé dobta, és így folytatta: „*És ti otthagynátok az ellenség kezében Isteneteket?*” A következmény ismert történelmi tény: katonáink áttörték az osztrákok egyre szorogatóbb vonalát és alig remélhető győzelmet arattak. Úgy tűnik, épp ennyi lelki tűz kellett ahhoz, hogy a csata dicsőséggel végződjön. A magyarság évszázadokon át tartó harcaiban, melyekben legtöbbször papok is jelen voltak, számos ilyen vagy ehhez hasonló esemény történt, ezekből szép, vaskos gyűjteményt lehetne összeállítani.

A fenti példa arra utal, hogy kritikus helyzetben mily nagy hatással volt egy-egy lelkész a harcoló katonákra. Vagy annak látványa, hogy ütközet közben a pap a reverendája öblében futva hordja a tűzereknek az ágyúgolyókat. A katonai táborokban szolgáló papok sokféleképpen teljesítették kötelességeiket, vagy annál többet is tettek. E nehéz szolgálat egyes részleteit mutatják be a következő sorok, miközben ismertté válik három Borsod megyei tábori lelkész katonaelete, vagy annak részletei. Különböző történelmi korban szolgáltak, és más-más hadi események részesei voltak. Bemutatásuk felvillantja szolgálataik hasonlóságait és különbségeit is.

A kereszténység felvétele óta a fegyveres katonáknak szolgálatuk ideje alatt szükségük volt lelki támaszra, biztatásra, vigasztalásra, a szent jegyek felvételére, s végső soron a temetésre is. Ezeket a közöttük szolgáló, olykor velük harcoló lelképásztoroktól kapták meg.

A katonai lelki gondozás gyökerei Nagy Konstantin császár 312. évi, a milvini hídnál aratott győzelméhez vezethetők vissza, amikor vallásszabadságot adott a keresztényeknek, és seregében elrendelte a katonák keresztény papok általi lelkigondozását. Nagy Károly frank királysága, később császársága idején háború esetén a katonák rendszeres lelkigondozásban részesülhettek, de ekkor önálló tábori lelkészség még nem volt. Békeidőben a lelkészek visszatértek eredeti szolgálati helyükre. „*A csaták hevében a tábori papok is fegyvert fogtak.*”¹ Olykor vezéri szerepet is vállaltak és sokan a szent ügyért életüket ál-

1 Dr. Csohány János: A protestáns tábori lelkészet Magyarországon. Budapest, 1994. 7.